

Orxan Əfqan oğlu TALIBZADƏ

Bakı, Azərbaycan

Email: talibzadeorkhan@gmail.com

AZƏRBAYCAN BANK SİSTEMİNDƏ BÜDCƏ PROSESİNİN MAHIYYƏTİ VƏ BÜDCƏ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN ANALİZİ

Azərbaycanın bank sistemi ölkənin maliyyə infrastrukturunun mühüm tərkib hissəsidir. O, sabitliyi və bütövlüyünü təmin edən Azərbaycan Mərkəzi Bankı (AMB) tərəfindən tənzimlənir və nəzarət olunur. Sistem kommersiya bankları, kredit təşkilatları və bank olmayan maliyyə institutları da daxil olmaqla müxtəlif maliyyə institutlarından ibarətdir. Azərbaycanın bank büdcə sistemi ölkənin iqtisadi sabitliyinin mühüm aspektidir. Sistem bank sektoru daxilində maliyyə resurslarının bölüşdürülməsini və idarə olunmasını tənzimləyən qaydalar və prosedurlar məcmusudur. Bu prosedurlar bankların maliyyə cəhətdən dayanıqlı fəaliyyət göstərmələrini və ölkənin iqtisadi artımını dəstəkləmələrini təmin etmək üçün qoyulur. Büdcə sistemi maliyyə sabitliyini qorumaq və iqtisadi inkişafı təşviq etmək üçün nəzərdə tutulub. Ümumiyyətlə Azərbaycanda bank sistemi büdcə sisteminin tənzimlənməsində və nəzarətində, maliyyə sektorunun sağlamlığının və sabitliyinin qorunması üçün təlimatların və prudenşial standartların müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır. Kommersiya banklarının maliyyə sistemində idarəçilik təcrübələri və risklərin qiymətləndirilməsi ilə birlikdə Azərbaycanın maliyyə sistemində büdcəsi prosesinin dayanıqlığını və bütövlüyünü təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər. *Iqtisadiyyat, məşğulluq, maliyyə, büdcə, nəzəriyyə,*

UOT: 336

DOI: 10.54414/NJMM8292

Giriş

Azərbaycanda əmanət hesabları, cari hesablar, kredit kartları, kreditlər və s. daxil olmaqla bir sıra xidmətlər təklif edən bir sıra banklar və maliyyə institutları fəaliyyət göstərir. Belə ki, Azərbaycanda 25 kommersiya bankı mövcuddur. Bu banklardan 2-si dövlət, 23-ü isə özəl banklardır. Ölkənin iri banklarından bəziləri Kapital Bank, PAŞA Bank, Beynəlxalq Bank, Xalq Bank, Unibank, Rabitəbank kimi bankları misal göstərmək olar.

Büdcə tərtibinə gəldikdə, ən vacib işlərdən biri aydın maliyyə planı yaratmaqdır. Bu, bütün gəlir mənbələrinizi, eləcə də xərclərinizi, o cümlədən digər fəaliyyət göstəriciləri əhatə etməlidir. Bu plan vasitəsi ilə siz özünüz üçün gəlirlərinizi, xərclərinizi və hər hansı maliyyə məqsədlərinizi nəzərə alan real büdcəyə uyğun təyin edə bilərsiniz.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı (AMB) bank sektorunun tənzimlənməsinə və büdcə sisteminin idarə olunmasına cavabdehdir. AMB büdcə tərtib edərkən və resursları bölüşdürərkən bankların əməl etməli olduqları qayda və qaydaları

müəyyən edir. Büdcə sistemi bankların məsuliyyətli və dayanıqlı fəaliyyət göstərməsini təmin edən bir sıra prinsiplərə əsaslanır.

Büdcə sisteminin digər mühüm prinsipi bankların stress testlərinin keçirilməsi tələbidir. Bu testlər bankların mənfi iqtisadi şəraitə tab gətirmək qabiliyyətini qiymətləndirən simulyasiyalardır. AMB bankların baş verə biləcək hər hansı iqtisadi şoka hazır olmasını təmin etmək üçün bu testləri mütəmadi olaraq keçirməyi tələb edir. Bu tələb bankların iqtisadi qeyri-müəyyənlik dövründə belə fəaliyyətlərini davam etdirmələrini və ölkənin iqtisadi artımını dəstəkləməyə davam etmələrini təmin edir.

Büdcə sistemi həm də banklardan effektiv risklərin idarə edilməsi praktikasına malik olmasını tələb edir. Banklar həddindən artıq risk götürməmələrini təmin etmək üçün riskləri effektiv şəkildə müəyyənləşdirməli və idarə etməlidirlər. AMB risklərin idarə edilməsi təcrübələri üzrə təlimatlar təqdim edir və bankların bu təlimatlara riayət etməsinə nəzarət edir. Bu tələb bankların iqtisadi qeyri-müəyyənlik dövründə belə fəaliyyətlərini davam etdirmələrini və ölkənin

iqtisadi artımını dəstəkləməyə davam etmələrini təmin edir.

Problem təsviri

Büdcə sistemi ölkənin iqtisadi sabitliyinin mühüm tərkib hissəsidir. O, bankların maliyyə cəhətdən dayanıqlı fəaliyyət göstərməsini və ölkənin iqtisadi artımını dəstəkləməsini təmin edir. Sistem bankların əməl etməli olduğu qayda və qaydaları müəyyən edən AMB tərəfindən idarə olunur. Sistemin prinsipləri, o cümlədən adekvat kapital səviyyəsinin saxlanması, stress testlərinin keçirilməsi və risklərin idarə edilməsi üzrə effektiv təcrübələr bank sektorunun sabitliyini və dayanıqlığını təmin etmək üçün vacibdir.

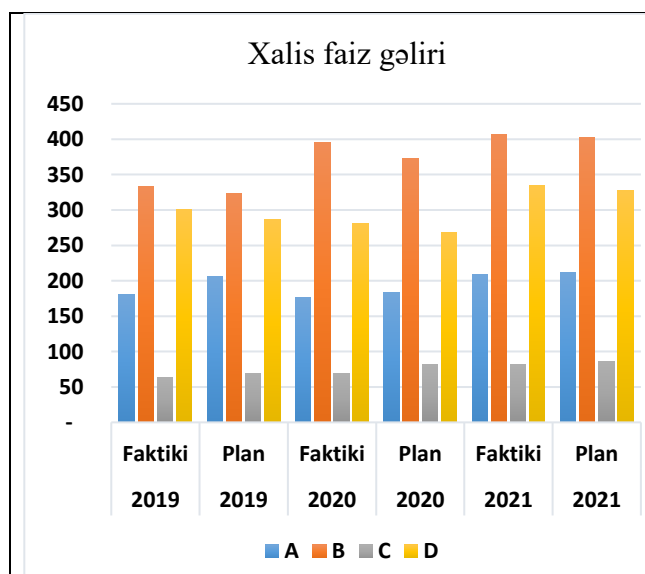
Yuxarıda qeyd olunan prinsiplərə əlavə olaraq, büdcə sistemi şəffaf və hesabatlılığa da diqqət yetirir. AMB banklardan əməliyyatlarının ictimaiyyət üçün şəffaf olmasını təmin edərək, mütəmadi olaraq maliyyə hesabatlarını açıqlamalarını tələb edir. Sistem həmçinin bankların maliyyə hesabatlarının dəqiq və etibarlı olmasını

təmin edən daxili və kənar auditorlara malik olmasını tələb edir. Bu tələb bankların iqtisadi qeyri-müəyyənlik dövründə belə fəaliyyətlərini davam etdirmələrini və ölkənin iqtisadi artımını dəstəkləməyə davam etmələrini təmin edir.

Büdcə göstəricilərinin analizi

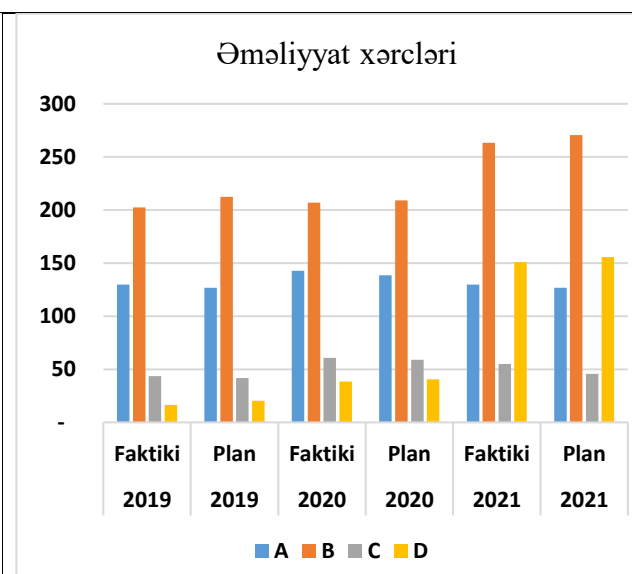
Tədqiqatımızda ölkənin dörd böyük bankının faktiki və büdcə rəqəmləri istifadə edilərək hansında bu prosesin daha düzgün qurulmasına diqqət yetirilmişdir. Belə ki, büdcə prosesi zamanı əsas məsələlərdən birini büdcə rəqəmlərinin həm makroiqtisadi faktorları həm də ki faktiki rəqəmləri nəzərə alaraq müəyyən reallığa uyğun qurulmasıdır.

Belə ki, araşdırılma zamanı istifadə olunan bank göstəriciləri son üç ilin audit göstəriciləri konfidensiallığın qorunması məqsədi ilə A, B, C və D olaraq göstərilmişdir. Araşdırma zamanı istifadə edilən banklar arasında A və C bankları stress test prosesini həyata keçirməmiş, B və D bankları isə büdcənin tərtibi üçün bu testlərin tətbiqini həyata keçirmişdir.

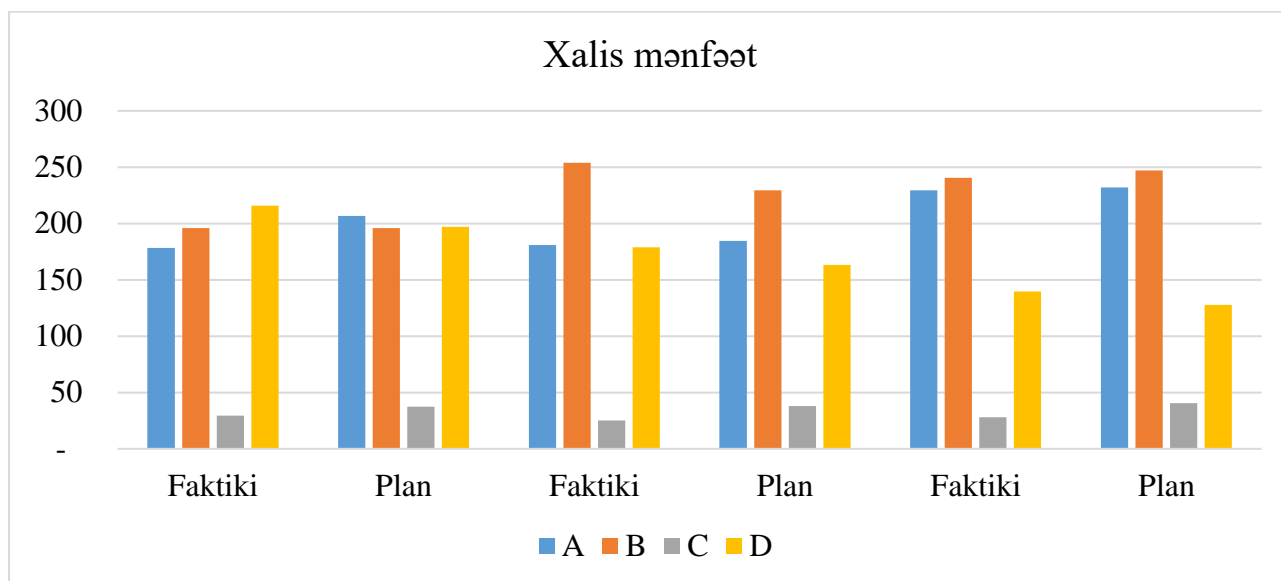
Mənbə: Qrafik bankların təqdim etdiyi göstəricilər əsasında hazırlanmışdır.

Qrafikdən də gördüyünüz kimi, xalis faiz gəlirinin illər üzrə müqayisəsi zamanı faktiki rəqəmlər B və D banklarında büdcə rəqəmlərindən çox olmuşdur. A və C bankları isə büdcəni vura bilməmişdir. Bunun da əsas səbəbi B və D banklarının tətbiq etdiyi stress testlərə görədir.

Mənbə: Qrafik bankların təqdim etdiyi göstəricilər əsasında hazırlanmışdır.

Eyni zamanda, əməliyyat xərcləri üzrə qrafikə nəzər salsaq, görə bilərik ki əməliyyat xərclərinə büdcəyə nisbətən B və D bankları qənaət etsə də, A və C bankları büdcənin üzərində əməliyyat xərcləri sərf etmişdir. Bunun da əsas səbəbi B və D banklarının zero-based budgeting metodundan istifadə edərək büdcə qurmasıdır.

Mənbə: Qrafik bankların təqdim etdiyi göstəricilər əsasında hazırlanmışdır.

Bankların xalis mənfəətinə nəzər salaraq, görürük ki B və D bankları büdcə üzrə hədəflənən mənfəətdən yuxarı nəticə göstərmişdir. A və C bankları isə büdcələnmiş mənfəət səviyyəsini keçə bilməmişdir.

Nəticə

Azərbaycanın bank büdcəsi sistemi ölkənin maliyyə landşaftının mühüm tərkib hissəsidir və bank sektorunda maliyyə resurslarının səmərəli yerləşdirilməsi, risklərin idarə edilməsi və uzunmüddətli dayanıqlığın təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bu yaxşı strukturlaşdırılmış sistem gəlirin yaradılmasının, əməliyyat xərclərinin, kapitalın adekvatlığının, risklərin idarə edilməsinin, normativlərə uyğunluğun, investisiyaların və mənfəətin bölüşdürülməsinin əsas maliyyə aspektlərinə müraciət edir.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən həyata keçirilən nəzarət və təlimat bank sektorunun sabitliyinin və bütövlüyünün qorunmasında mühüm rol oynayır. Bu tənzimləmə çərçivəsi bankların ehtiyatlı maliyyə parametrləri çərçivəsində fəaliyyət göstərməsini təmin edir və iqtisadi qeyri-müəyyənliklərdən və bazar dəyişkənliyindən qorunmaqda mühüm rol oynayır.

Buna baxmayaraq, xüsusilə sürətlə dəyişən global kontekstdə inkişaf edən maliyyə mənzərəsi ilə ayaqlaşmaq üçün davamlı sayıqlıq, uyğunlaşma və gələcəyə hesablanmış

strategiyalar lazımdır. Azərbaycan bankları potensial çağırışları idarə etmək və davamlı inkişaf imkanlarından istifadə etmək üçün ehtiyatlı maliyyə idarəçiliyinə, məsuliyyətli kreditləşdirməyə və effektiv risk qiymətləndirməsinə sadıq qalmalıdır.

Bütövlükdə Azərbaycanın bank büdcə sistemi ölkənin iqtisadi sabitliyində mühüm rol oynayır. Sistem bankların maliyyə cəhətdən dayanıqlı fəaliyyət göstərməsini və ölkənin iqtisadi artımını dəstəkləməsinə təmin edir. Sistem AMB tərəfindən idarə olunur və bank sektorunun sabitliyini və dayanıqlığını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra prinsiplərə əsaslanır. Sistemin şəffaflıq və hesabatlılığa diqqət yetirməsi bankların şəffaf və etibarlı şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin edir, bank sektoruna inamı daha da artırır.

Azərbaycanın bank büdcəsi sisteminin təsviri hərtərəflidir və onun əsas komponentləri və tənzimləyici nəzarətin rolu haqqında aydın icmal təqdim edir. O, bank sektorunda maliyyə ehtiyatlılığının, risklərin idarə edilməsinin və uyğunluğun vacibliyini effektiv şəkildə çatdırır.

Fikrimcə Ölkəmizdə bank büdcəsi sisteminin təkmilləşdirilməsi maliyyə sabitliyini, səmərəliliyini və şəffaflığını artırmaq üçün strateji yanaşma tətbiq edilməlidir:

1) Riskin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi

Banklar müxtəlif sektorlar və müştəri seqmentləri üzrə kredit portfellərini diversifikasiya etməklə konsentrasiya riskini azalda bilər. Bu, hər hansı bir sektorda iqtisadi tənəzzülün təsirini azaldır. Mərkəzi Bank məsuliyyətli kreditləşməni təşviq edən və yüksək riskli kreditləşdirmə təcrübələrini maneə törədən, problemlə kreditlərin hallarını azaldan təlimatlar və təşviqlər təyin edə bilər.

2) Rəqəmsal Transformasiya

Kommersiya bankları texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi və modernləşdirilməsi üçün vəsait ayırmalıdır. Buraya əməliyyat səmərəliliyini və müştəri təcrübəsini artırmaq üçün rəqəmsal bank platformalarına, kibertəhlükəsizlik tədbirlərinə və məlumat analitikası alətlərinə investisiyalar daxildir.

3) Şəffaflıq və hesabatlılıq

Kommersiya bankları ictimaiyyətə daha əhatəli və asan başa düşülən maliyyə hesabatları təqdim etməyə çalışmalıdır. Şəffaflıq prinsipi bankın səhmdarları ilə idarəetmə heyəti arasında güvənin qurulmasında vacib rol oynayır. Eyni zamanda Mərkəzi Bank bank sektorunda şəffaflıq və hesabatlılıq standartlarına nəzarət və tətbiqində rolunu daha da artırmalıdır. Bura aylıq

hesabatların tələb edilməsi və müntəzəm daxili auditlərin keçirilməsi daxildir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Azərbaycan bankçılığının inkişafı tarixi" - İlham Nəbiyev
2. "Azərbaycan Respublikasında bankçılıq sahəsində humanitar tədris" - Faiq Məmmədov
3. "Maliyyə və bankçılıq" - Könül İsmayılova
4. "Bank işləmlərinin təşkili və idarə edilməsi" - Fidan Qasımov
5. "Azərbaycan bankları və bankçılıq" - Babək Səmədov
6. "Maliyyə təhlili və bank idarəetməsi" - Vahid Rəcəbov
7. "Maliyyə və kredit" - Hafiz Rəcəbov
8. "Azərbaycan bank sisteminin problemləri və inkişaf perspektivləri" - Vaqif Hüseynov
9. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
10. Kapital Bankın rəsmi saytı
11. PAŞA bankın rəsmi saytı
12. Xalq bankın rəsmi saytı
13. Azərbaycan Beynəlxalq Bankın rəsmi saytı

Орхана Афгана оглы ТАЛИБЗАДЕ,

ПРИРОДА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА И АНАЛИЗ БЮДЖЕТНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

Банковская система Азербайджана является важной составляющей финансовой инфраструктуры страны. Он регулируется и контролируется Центральным банком Азербайджана (ЦБА), что обеспечивает его стабильность и целостность. В систему входят различные финансовые учреждения, включая коммерческие банки, кредитные учреждения и небанковские финансовые учреждения. Банковско-бюджетная система Азербайджана является важным аспектом экономической стабильности страны. Система представляет собой набор правил и процедур, регулирующих распределение и управление финансовыми ресурсами внутри банковского сектора. Эти процедуры введены для обеспечения финансовой устойчивости банков и поддержки экономического роста страны. Бюджетная система призвана поддерживать финансовую стабильность и способствовать экономическому развитию. В целом банковская система в Азербайджане играет важную роль в регулировании и контроле бюджетной системы, в определении руководящих принципов и пруденциальных стандартов для защиты здоровья и стабильности финансового сектора. Практика управления и оценка рисков коммерческих банков в финансовой системе важны для обеспечения стабильности и целостности бюджетного процесса в финансовой системе Азербайджана.

Ключевые слова. Экономика, занятость, финансы, бюджет, теория,

Orkhan Afgan TALİBZADE,

NATURE OF BUDGET PROCESS AND ANALYSIS OF BUDGET INDICATORS IN AZERBAIJAN BANKING SYSTEM

The banking system of Azerbaijan is an important component of the country's financial infrastructure. It is regulated and controlled by the Central Bank of Azerbaijan (CBA), which ensures its stability and integrity. The system consists of various financial institutions, including commercial banks, credit institutions and non-bank financial institutions. Azerbaijan's banking budget system is an important aspect of the country's economic stability. The system is a set of rules and procedures that regulate the distribution and management of financial resources within the banking sector. These procedures are put in place to ensure that banks are financially sound and support the country's economic growth. The budget system is designed to maintain financial stability and promote economic development. In general, the banking system in Azerbaijan plays an important role in the regulation and control of the budget system, in determining guidelines and prudential standards for the protection of the health and stability of the financial sector. The management practices and risk assessment of commercial banks in the financial system are important to ensure the stability and integrity of the budget process in the financial system of Azerbaijan.

Key words. Economics, employment, finance, budget, theory,

Daxil olub: 22.08.2023